

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

לא תחנם

יחידה מספר 21

ביחידה הקודמת התחלנו לעסוק באחת ההצעות לעקיפת איסורי השמיטה: מכירת הקרקעות לנכרים, ובכך להפקיע הלכות מסוימות של השמיטה, כפי שלמדנו שם.
ביחידה הקודמת התמקדנו בשאלה אם המכירה עובדת, ומועילה להסרת איסורי השמיטה.
ביחידה זו נתמקד בצד השני של השאלה: האם מותר למכור את הקרקעות לנכרים, באופן כללי, ובפרט האם מותר למכור את הקרקעות בכדי לעקוף את איסורי השמיטה.

"לא תחנם"

מן הפסוקים עולה איסור למכור קרקעות לנכרים בארץ ישראל. נענין בהם:

דברים פרק ז, א-ה

כי יבאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרנשי והאמרי והקנעני והפריזי והחוי והיבויסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך:
ונתנם ה' אלהיך לפניך והקיפתם החרם תחרימם אתם לא תקרות להם ברית ולא תחנם:
ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבגד:
כי יסיר את בגד מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם והשמידך מהר:
חז"ל מציעים שלושה פירושים לאיסור "לא תחנם":

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

לא תחנם:

לא תתן להם חנייה בקרקע;

דבר אחר: לא תחנם - לא תתן להם חן;

דבר אחר: לא תחנם - לא תתן להם מתנת חנם

בהקשר של הפסוקים, הפירוש האוסר נתינת חנייה בקרקע מסתבר. הפסוקים עוסקים בעמים שנמצאים בארץ בעת כניסת עם ישראל אליה. הציווי הקודם לציווי זה הוא "לא תכרות להם ברית", בהקשר זה הגיוני לצוות שגם לא נאפשר להם לחנות בקרקע.
אך דבר זה עצמו מעלה מספר שאלות:

ראשית: למי הציווי מתייחס? הציווי נאמר בהקשר של שבעת עמי כנען. האם איסור החנייה נאמר רק כלפיהם? גם אם לא נגביל את האיסור לעמים הללו, הפסוקים הבאים מסבירים את איסור הנישואין עמם מפני שיסיתו את ילדינו לעבוד עבודה זרה. האם האיסור הוא גם על עמים שאינם עובדי עבודה זרה?
שנית: הגדרת החנייה עצמה: האם האיסור כולל רק חנייה עולמית, או גם חנייה זמנית?

מהצד השני, במקרה זה המכירה איננה מקבלת את אותה המשמעות, משתי סיבות. ראשית, ברמה הפרטית: מטרת המכירה היא להמשיך לעבוד בקרקע, לא לאפשר לנכרי לחיות עליה. כמובן שזו טענה בעייתית. היא גובלת בהכרזה שהמכירה איננה מכירה של ממש. אך יתכן לדון על שיקול רחב יותר: מטרת האיסור היא למנוע חדירה של תרבות העבודה הזרה לתוך הארץ. מטרת המכירה היא לחזק את אחיזתנו בארץ. בדרך כלל איננו שוקלים את שיקולי התועלת כנגד איסור התורה. אם התורה אסרה, הדבר אסור, ועלינו להתמודד עם השיקולים בכלים אחרים. האם האיסור הזה, בו מטרת האיסור מובהקת וברורה, שונה מאיסורים אחרים? האם בהקשר זה ישנה הצדקה לשקול את טעם האיסור?

במידה ויהיה איסור למכור את הקרקעות לנכרי, עלינו לשים לב שיש שתי בעיות שונות שיעלו מכך: ראשית, עצם האיסור. אך מעבר לכך, בהנחה שלא כל חקלאי ימצא נכרי למכור לו את הקרקע באופן פרטי, החקלאים ייפו את כוחם של אחרים למכור שדות רבים יחד. הם ימנו את הנציגים כשליחים. אך אין שליחות לדבר עבירה. האם אפשר למנות מישהו לעבור על איסור עבורי? חשוב לשים לב למשמעות של שאלה זו. יש מקום לומר שגם אם אסור למכור את הקרקע לנכרי, המכירה מועילה להתיר את איסוריו של החקלאי, ובוודאי את איסורי הסחורה של הצרכנים. במערכת ארצית יש מקום לטענה שאיסור מכירת הקרקעות תדחה בכדי להציל את המדינה כולה מחילול השמיטה ואיסורי סחורה. אך אם ייפוי הכוח למכירת הקרקע לא תועיל, הבעיה היא לא שהקרקע לא תימכר. הבעיה היא שאנו חושבים שהמכירה חלה, ומתירה את איסורי השמיטה, כאשר לפי האמת לכאורה המכירה לא פעלה כלל. לאחר שנלמד את גדרי האיסור, נעמיק בשאלה זו.

מעקרונות הקק"ל: קק"ל לעידוד עלייה והתיישבות!

קק"ל פועלת בכל דרך כדי לעמוד במטרה שהציבה לעצמה בתחום פעילות הקהילה. בין היתר על ידי הקמת מרכזי מורשת קק"ל לעידוד וטיפול בני נוער בבריפריה, פעילות עם קהילות מהו"ל ועוד.

דוגמא אחת היא עידוד העלייה, בשותפות עם ארגון "נפש בנפש".

ארגון "נפש בנפש" פועל לעידוד עליית יהודים ממדינות צפון אמריקה ובריטניה לישראל ומסייע להם בקליטתם. קק"ל משתפת פעולה עם נפש בנפש משנת 2012, במסגרת המיזם "זינוק בעלייה" לעידוד ההתיישבות בנגב, בגליל ובירושלים.

למידע נוסף על פעילות הקק"ל בתחום זה ניתן לעיין כאן:
https://www.kkl.org.il/diaspora_communities/

לאיזה נכרים אסור למכור?

שבעה עממים

נחזור על הפסוקים:

דברים פרק ז, א-ה

כִּי יִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם רַבִּים מִפְּנֵיךָ הַחַתִּי וְהַגְּרָגְשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גּוֹיִם רַבִּים וְעַצְמוֹתֵי מִמֶּנֶּךָ :
 וַיִּתְּנֶם ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִפְתִּים הַחֶרֶם תַּחְרִים אֹתָם לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנֵּם :
 וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתֵדָה לֹא תִתֵּן לָבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא תִקַּח לְבָנָךְ :
 כִּי יִסֹּר אֶת בְּנֵךְ מֵאֶחָרֵי וְעַבְדּוֹ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מֵהָר :

איסור לא תחנם נאמר במסגרת התייחסות הפסוקים לשבעת העמים המפורטים בפסוק א'. אם כך, בקריאה הראשונית ניתן להבין שהאיסור נאמר על שבעת העמים הללו, בלבד. ננסה להבין קצת יותר אם מטרת האיסור עולה מן הפסוק. בהקשר של פסוק ב', נשמע שמטרת הציווי היא מילוי ייעוד הארץ לעם ישראל, בלבד. בכדי שהארץ תהיה שייכת לעם ישראל בלבד, אסור לנו להנגיש לעמים אחרים את החנייה בארץ. אפשרות אחרת עולה אם נקרא את שני הציוויים הללו, כריתת הברית ולא תחנם, כפתיחה לפסוק הבא: "לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בהם". לכאורה אפשרות הנישואין תלויה בכריתת הברית. איסור נתינת החנייה מופיע בין שני אלה. בהחלט סביר לקרוא את האיסור כך: אסור לכרות איתם ברית, וגם אם הברית איננה רשמית, עדיין "לא תחנם", בגלל ששני אלו מובילים לנישואין ועבודה זרה. ציון שאם קוראים את הפסוקים כך, נוצר קשר מובן יותר בין שלושת הפירושים לאיסור "לא תחנם". מהו הקשר בין נתינת חן (אמירת "כמה נאה גוי זה"), נתינת מתנות חנם, ומכירת קרקעות? על פניו אלו דברים שונים לחלוטין. אך במבט שהצגנו כעת יש קשר מאוד ברור בין השלושה: אנחנו הופכים את הגויים לחלק רגיל

של החברה שלנו: נותנים להם מתנות, מחמיאים להם, נותנים להם קרקעות בתוכנו. גם אם אין ברית רשמית, אפשר לנרמל את היחסים עם הנכרים לרמה שתוביל לנישואין.

אם כך, מצד אחד פשט הפסוקים נאמר על שבעת העמים המסוימים הללו. מאידך, לכאורה אין סברא לחלק בין שבעת העמים הללו לבין כל עם אחר. לפי האפשרות השנייה, לכאורה הנושא המרכזי הוא החשש מנישואין ועבודה זרה. כאן יש לבחון, שמא האיסור נאמר רק כלפי אומות העובדות עבודה זרה?

המשנה בה מוזכר איסור מכירת הקרקעות עוסקת בעובדי עבודה זרה:

משנה מסכת עבודה זרה פרק א משנה ח

ואין עושים תכשיטין לע"ז, קוטלאות וזומים וטבעות, רבי אליעזר אומר: בשכר מותר. אין מוכרין להם במחובר לקרקע לכאורה ניתן ללמוד ממשנה זו שני דברים: האיסור אינו מוגבל לשבע האומות (שהרי שבעת העמים הללו אינם בינינו), אך לכאורה נאמר על עובדי עבודה זרה בלבד!
בעלי התוספות מבררים: מדוע המשנה מניחה שהאיסור לא נאמר על שבעת העמים בלבד?

תוספות מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

דאמר קרא לא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע - ... סתמא דמלתא מיירי בכולהו עובדי כוכבים, וכן משמע בסוגיין בסמוך.
וקשה, דהאי 'לא תחנם' בשבע אומות דווקא כתיב, דכתיב 'ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו'' וכתוב 'לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בס', ובפרק הערל (יבמות דף עו.) מוקמינן ליה בשבע אומות דבגירותן לית להו חתנות, וכתוב עוד בתריה 'בתך לא תתן לבנו' ואמרינן בספ"ק דיבמות ... דהא האי קרא בז' אומות כתיב! ... וי"ל דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמינן אלא בז' אומות, ו'לא תחיה כל נשמה' ליכא לאוקמי בשאר אומות, דבהדיא כתיב בהו 'והיו לך למס ועבדוך', ... וכן 'לא תתחתן' ליכא לאוקמי אלא בשבע אומות, שהרי כל שאר אומות מותרין לבא בקהל בגירותן חוץ מאותם שאסר הכתוב, מצרי עמוני ומואבי אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עממים

בעלי התוספות משתפים אותנו בהליך הפרשני. הפרשנות מתחילה מהנחה שכל האיסורים נאמרים על כל הגוים. אך ביחס להרבה איסורים פרשנות זו אינה עומדת, מפני שיש פסוק סותר. לדוגמא: מצד אחד כתוב שאסור להחיות כל נשמה. מצד שני, ודאי שישנם גוים שמותר להחיות, שהרי כתוב "והיו לך למס ועבדוך". רק מסיבה זו אנו נאלצים להבחין בין שני סוגי גוים. במקרה של "לא תחנם" אין פסוק המתיר מכירה של קרקעות לנכרי, ולכן ההנחה היא שהפסוק נאמר על כל הגוים.
הסמ"ג מסיק שבהכרח מדובר על שאר האומות, ולא על שבעת העמים שישבו בארץ כנען:

ספר מצוות גדול לאוין סימן מח

שלא ליתן לגוי חנייה בקרקע בארץ ישראל, שנאמר (דברים ז, ב) לא תחנם ... ואם כן מדבר באותם שלא נצטוונו עליהם להורגם ... ומדבר בשאר האומות דווקא
את שבעת העמים נצטוונו להרוג (אם לא השלימו כלומר קיבלו שבע מצוות בני נח וקיבלו על עצמם את העיקרון שמבחינה לאומית הארץ שייכת לעם ישראל). אם כך, התורה אינה מעלה על דעתה את האפשרות שנמכור להם קרקע. בהכרח מדובר על יתר האומות.

ונתח את דברי הרמב"ם:

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכה א

אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר לא תכרות להם ברית אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו, ואסור לרחם עליהם, שנאמר 'ולא תחנם' ...

הלכה ג

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ....

הלכה ד

... ומפני מה אין מוכרין להן? שנאמר 'ולא תחנם', לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבת עראי היא, וכן אסור לספר בשבחן, ואפילו לומר 'כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו', קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם, שנאמר 'ולא תחנם', לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים, ואסור ליתן להם מתנת חנם ...

הלכה ו

... בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו, ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח, שנאמר: 'לא ישבו בארצך', אפילו לפי שעה

נתחיל מהלכה ד': הרמב"ם מפרש באופן מובהק שאיסור "לא תחנם" על שלושת משמעויותיו הוא איסור להפוך אותו לחלק מן החברה, כאפשרות השנייה שהצגנו לעיל.

כלפי מי הדברים אמורים? בהלכה א' הרמב"ם מתייחס לשבעת העמים בלבד. בהלכה ד' הרמב"ם אומר שמטרת האיסור היא למנוע ללמוד ממעשים רעים. זה מוביל לדבריו בהלכה ו', שם הוא מרחיב משבעת העממים (המזכרים בהלכה א') ל"עובדי כוכבים", באופן כללי. סביר שהרמב"ם לומד כך: אמנם ההלכה במקורה הודגמה ביחס לשבעת העמים עובדי העבודה הזרה שהייתה בארץ בזמן שעם ישראל הגיע אליה, אך ברור לו שהיא נאמרה על כל העמים עובדי העבודה הזרה, מכיוון שהסברא שווה. ברם, יעלה מכך שההלכה נאמרה ביחס לעובדי עבודה זרה, בלבד. יתכן ולפי דבריו יעלה שהאיסור לא נאמר על עמים שאינם עובדי עבודה זרה.

עובדי עבודה זרה

ואכן, כך הרמב"ם פוסק בספר המצוות:

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה נא

המצווה הנ"א היא שהזהירנו מהושיב עובדי עבודה זרה בארצנו כדי שלא נלמד כפירתם ... עובד עבודה זרה לא ישכון עמנו ולא נמכור לו נחלה ולא נשכיר. ובבאור בא לנו הפירוש 'לא תתן להם חנייה בקרקע' הרמב"ם פוסק שהאיסור הוא להושיב עובדי עבודה זרה, כדי שלא נלמד ממעשיהם. מצד שני, יתכן ויש צורך שהנכרי **רשמית** לא יהיה עובד עבודה זרה:

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ו

בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו ... אלא עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח ... ואם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד

לכאורה מדברי הרמב"ם כאן עולה שההבחנה איננה בין גוי העובד עבודה זרה לבין גוי שאינו עובד עבודה זרה, אלא בין גוי לבין גר תושב. כלומר, אין די בכך שאנו מכירים בו שהוא אינו עובד עבודה זרה. הוא צריך להיכנס רשמית למסגרת של גר תושב, ולקבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה. לכאורה סתם שבועה שלא יעבוד עבודה זרה איננה מספיקה. הוא צריך להיות מוכר רשמית כגר תושב. לכן הרמב"ם מציין שבזמן הזה לא מקבלים גרים תושבים. אם כך, לכאורה אין לנו אפשרות למכור את הקרקע לנכרים, גם אם אנו יודעים שהם אינם עובדי עבודה זרה.

הראב"ד חולק על כך:

השגת הראב"ד על רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ו

אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד. א"א איני מושה לו בישיבת הארץ

כלומר, אכן איננו יכולים לקבל גרים תושבים בזמן הזה. אך ניתן לזהות גוי שאינו עובד עבודה זרה, גם אם לא קבלנו אותו רשמית כגר תושב.

גם הרשב"א, בהקשר של מתנת חנם האסורה משום "לא תחנם", תולה את הדין בשאלה אם מדובר בעובד עבודה זרה, ולא בקבלת מעמד של גר תושב:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן ח

ומה ששאל ממך הנער בשולח אדם ירך לנכרי איך יתיישב עם מה שאמרו אסור לתת מתנת חנם. ואמרת לו דהוא ... בגוי שאינו עובד עבודה זרה, יפה אמרת

לאור דברי הרמב"ם, הנצי"ב אומר שאין היתר למכור קרקעות לנכרי בארץ ישראל בזמן הזה:

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

נשתוממתי על המראה, כי מעולם לא אמר הטי"ז (יורה דעה קכד ס"ק ד) דישמעאלים דינם כגר תושב, דהא גר תושב בעי לקבל עליו ז' מצות בפני ג' חברים, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג! לדברים שאסור לגוי מן התורה - מאי מהני דלא פלח (שאינו עובד עבודה זרה)? סוף סוף גוי הוא ולא גר תושב!

הכסף משנה אומר שגם הרמב"ם מסכים שישנה אפשרות להושיב גויים שאינם עובדי עבודה זרה בינינו:

כסף משנה הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ו

כתב הראב"ד אבל שלא בזמן היובל וכו'. א"א איני משוה לו בישיבת הארץ עכ"ל. טעמו לומר שאף על פי שאין מקבלין גר תושב בזמן שאין היובל נוהג, אם קבל שבע מצוות למה ימנעו אותו מישיבת הארץ, הא ליכא למיחש ביה פן יחטיאו! ולדעת רבינו (הרמב"ם) נראה לומר דאין הכי נמי, שאם מעצמו קיבל עליו שבע מצוות שאין מונעין אותו מישיבת הארץ, ולא בא לומר אלא שאין בית דין מקבלין אותו

כלומר, אם יגיע נכרי ויקבל עליו לא לעבוד עבודה זרה, אנו נאמין לו, ויהיה מותר למכור לו קרקע. אך איננו יכולים לקבל אותו באופן רשמי. לכאורה נשמע שגם איננו מקבלים אותו באופן פעיל, אלא רק מיחמתו. הכפתור ופרח אומר שניתן לסמוך על כך שהמוסלמים אינם עובדי עבודה זרה לעניין השכרה, אך לא לעניין מכירה האסורה מן התורה:

ספר כפתור ופרח פרק י

ומסתברא שעכשיו שהארץ בחטאינו היא ביד הישמעאלים, ששוכר אפילו מקום שהוא ראוי לדירה לישמעאל, שהרי אינו עובד עבודה זרה שיכניסנה שם, וכמו שקדם. אבל לערלים שהם עובדי עבודה זרה, נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה... אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל, כלל כלל לא, משום 'לא תחנם'

אך הרב רפאל מיוחס בספרו 'מזבח אדמה' מצדיק את זה שגדולי ישראל מכרו קרקעות לנכרים:

מזבח אדמה דף יב עמוד א - עמוד ב

האידנא שראינו גדולי ישראל (מוכרים) ... כמה וכמה חצרות ובתים וכיוצא, נראה ודאי דהיינו משום דלאו ד'לא ישבו בארצך' לעניין חניה בקרקע, היינו על גוים עובדי עבודה זרה דווקא, אם כן כל שכן בישמעאלים (שאינם עובדי עבודה זרה), וכן כתב הרמב"ם ... ובש"ס בכל המקומות לא נאמר אלא בעבודה זרה... אבל לישמעאלי עניין דירת קרקע לא נאמר

הקבלה הרשמית של הגר התושב כאזרח שיש לנו אחריות כלפיו היא רק בזמן שהיובל נוהג. אך מצד חשש עבודה זרה אין צורך במעמד תושבות רשמית. הרידב"ז אינו מקבל את הדברים:

בית רידב"ז סימן ד נז עמוד א - נז עמוד ב

והמציאו היתר קלוש דישמעאל אינו עובד עבודה זרה והוא כגר תושב, וכבר ביטל את דבריהם הרב הגאון נצי"ב זצ"ל, והאמת אתו דאינו כגר תושב

הרא"ה קוק מתמודד עם התנגדותו של הנצי"ב:

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סא

ומה שכתב הגאון הנצי"ב ז"ל, שאין דין גר תושב לישמעאלים, אין זה ברור כלל לדעת הראב"ד ... ויש לומר שהוא הדין לענין חניה בקרקע, ולפחות לענין שכירות דעל זה אין ספק שמותר בגר תושב. וכיון שאין צריך יובל, אף על גב דצריך בית דין של שלשה, מכל מקום הוא כדי שיהיה פרסום לדבר שקבל עליו, ויש לומר שאומה שלמה שהיא מתנהגת בנימוסין כאלה יהיו חשובין לענין זה כגר תושב

מדוע צריכים בית דין לקבלת הגר התושב (דבר שלא ניתן לעשות בזמן הזה)? פן אחד הוא לקבל אותו רשמית כאזרח. את זה איננו מקיימים בזמן שהיובל אינו נוהג. הפן השני הוא כדי שתהיה עדות ברורה ופרסום לקבלתם. אם כך, אומר הרב קוק, פרסום ובהירות ניתן להשיג ביותר מדרך אחת. מכיוון שמפורסם בכל העולם שהאסלאם הוא דת מונותאיסטית, אין צורך בבית דין של שלושה לפרסם את הקבלה של המוסלמי שלא יעבוד עבודה זרה.

כך הרב קוק מסביר מדוע הרעיון של היתר המכירה לא עלה בדורות עברו:

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן נח

ובזה אזלא קושית המחמירים מפני מה לא עשו זאת ההערמה בימי חז"ל, והוא מפני שבימיהם היה קשה למצא נכרי שאינו עובד עבודה זרה, אם כן יש בזה איסור תורה במכירה עצמה, ואם יזדמן כזה לא רצו להשתמש בזה וחיישינן משום דאתי לאיחלופי. אבל בזמן הזה, דשכיח הוא באומות שלמות ב"ה, אין חשש

בימי קדם רוב מוחלט של אומות העולם היו עובדי עבודה זרה. לכן היה קשה להתיר מכירת קרקעות לנכרים. אך בזמן הזה ישנם נכרים רבים המאמינים באל אחד, ולהם מותר למכור את הקרקעות. החזון איש חולק על כך. הוא אומר שאין די בכך שהמוסלמים מאמינים באל אחד. עליהם להאמין בשאר אמונות ישראל, כדין גר תושב:

חזון איש שביעית סימן כד אות ב - ג

ודעת הר"מ דכיון דאין אנו מקבלין אותו לא הותר ישיבתו בארץ אף על גב שהוא זהיר בז' מצוות, דבלא קבלה אין אנו בטוחים בזהירותם, ואין אנו בקיאים בהם. אבל דעת הראב"ד דכל שהוא נזהר בז' מצוות וראוי לקבלו אלא שמפני הקושי נפטרנו מקבלתו ומחויב להחיותו שלא ינהרו כולם לארץ - מכל מקום אין איסור בישיבתו, שאין כאן חשש פן יחטיאו וגו'.

ומסתבר דגם לענין חנייה בקרקע וליתן להם מתנת חנם נמי במחלוקת שנויה: דלדעת הרמב"ם כל שאין לו קבלה מחמירין עמו כשאר נכרי, ולדעת הראב"ד מקלינן עמו. ואף לדעת הראב"ד דוקא שהוא שלם באמונת ישראל שישראל נתחייב בתרי"ג מצוות, ובן נח בשבע. אבל אם יש לו דעות כוזבות והוא משועבד לדעותיו אף שאין בהן עבודה זרה ממש וגם הוא שומר שבע מצוות מצד היושר שאינו ראוי לקבלו לגר תושב - הרי הוא באיסור לא תעשה, ובאיסור ישיבה, וקרינן בהו פן יחטיאו בכפירותם. ואף על גב דלענין לאיסור יין בעובד עבודה זרה תלוי... הכא לענין לא תחנם אין חלוק

נכרי בעלים על קרקע בארץ ישראל

שבת הארץ מבוא אות יב

יפה העיר חד מבי דינא הרב הגאון רבי זלמן שך, דיש לומר דבגוי שבלאו הכי יש לו חנייה בקרקע אין התוספת, מה שמוסיפים עליה עתה, אסורה מהתורה; ויותר נכון לפי זה לבחור בגוי שכבר יש לו קרקע בארץ ישראל. אף על גב דיש לומר, שאם יקנה ממנו ישראל הקרקע הקודמת אז הלא תצא החנייה מתחת ידו, ונמצא אז שבקרקע זו הנמכרת לו כעת ניתנה לו חנייה בקרקע, מכל מקום יש לומר דבתר השתא אזלינן, ועכשו הוא אינו נותן לו חנייה בקרקע שהרי כבר יש לו מקודם

כאמור, גם לפי הרמב"ם איסור "לא תחנם" נועד למנוע מצבים בהם ניתן ללמוד מדרכיו המקולקלות של הנכרי. יתכן ואין היתר לכך עד שהנכרי מקבל עליו שבע מצוות בני נח באופן רשמי ומקבל מעמד של גר תושב. אך אם לנכרי כבר יש בעלות על קרקע בארץ, לכאורה מכירת קרקע נוספת איננה מוסיפה לנו נכרים ללמוד מדרכיהם. אם כך, לכאורה אין איסור למכור קרקעות לנכרי שכבר גר בארץ. מישוהו הקשה על הרא"ה קוק: אם כך, לכאורה אין איסור למכור את הקרקעות לשבע האומות שגרו בארץ לפני שעם ישראל הגיע, שהרי הייתה להם בעלות בארץ!

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סח

ולשון הרמב"ם דעבודה זרה (י, ד) מסייע ליה, שכתב באריכות: 'ומפני מה אין מוכרין להם קרקע... שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבתם ישיבת עראי היא'. משמע שעיקר הדבר תלוי בזה שאין ישיבתם ישיבת קבע רק במה שאין להם קרקע, וזהו עיקר האיסור שלא לעשותם מיושבי ישיבת ארעי ליושבי ישיבת קבע; אבל כיון שיושבים כבר בישיבת קבע, על ידי מה שיש להם קרקע, אין כאן שוב איסור תורה...

ומה שהקשה כבוד תורתו, דאם כן בשבע אומות שנשארו בארץ ישראל אין איסור דלא תחנם, שהיה להם קרקע, תמה אני מהיכן היה להם? הלא כיון שכבשום ישראל קנו את ארץ ישראל בכבוש, ופשוט הוא שהכיבוש הוא בכלל האומה, וכיון שנכבשה האומה, אף על פי שנשארו יחידים, הקרקע כבר קנויה להכובשים... אבל באומות העולם דעלמא, שהאיסור הוא רק מצד חנייה דקרקע, משום השויית ישוב ארעי שלהם לקבע, שפיר יש לומר דכשיש להם חנייה בקרקע קיל האיסור מן התורה, ולא נשאר כי אם איסור דרבנן ועל כל פנים ראוי לחוש לסברא זו לחומרא, דכשמוכרחין להתנהג על ידי מכירה לצורך ההיתר, יותר עדיף לאהדורי אחרי נכרי כזה, שישבתו היא בלאו הכי קבועה על ידי מה שיש לו קרקע מכבר. על כן דייקתי שלא נתקבלה הערה זו כי אם לענין שאולי יותר טוב למכור למי שיש לו כבר קרקע בארץ ישראל

הרב קוק דוחה את דבריו: התורה מצווה לכבוש את הארץ מהם. המשמעות היא שהשלב הראשון הוא לקבוע בעלות שלנו על כל קרקעות הארץ. אחר כך אסור לחזור ולמכור להם, שהרי כבר אין להם בעלות על הקרקעות בארץ!

אך הוא ממשיך ומחדד: הסברא איננה ברורה לו באופן חד משמעי. רק מפני שיש צדדים נוספים להתיר ולהצדיק את המכירה (מפני הצורך הכללי, ומפני שהם אינם עובדי עבודה זרה), הוא מצרף את הסברא הזו לחומרה. כלומר, מכיוון שבלאו הכי הוא מכריע שיש למכור את הקרקע לנכרי, הוא מחמיר שהנכרי המדובר יהיה נכרי שכבר יש לו בעלות על קרקע בארץ. החזון איש דוחה את הסברא:

חזון איש שביעית סימן כד אות א

ואין חילוק בין אם כבר יש לו להגוי קרקע בארץ או לא, דבכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חניה לגוי בקרקע זה. ואף אם היה מקום להסתפק, סתימת המשנה והגמרא והפוסקים מכרעת שאין חילוק ... וחס וחלילה לנהוג קלות ראש בלא תעשה בלא תחנם דאורייתא

אם התורה אמרה "לא תחנם", המשמעות היא שאסור למכור קרקע. החזון איש אומר שכל עוד אין לנו מקור ידוע להתיר מכירה של קרקע נוספת, על פניו עוברים על האיסור במכירת כל קרקע.

בשו"ת במראה הבזק התייחסנו לשאלת מכירת קרקעות בארץ ישראל שלא בהקשר של השמיטה, שם העלנו את השיקולים שעלו כאן:

שו"ת במראה הבזק חלק ה תשובה קכב

- א. האם מותר למכור כיום אדמות לערבים, כאשר הסיבה היא המחיר הגבוה שהם מציעים?
- ב. האם לעורך-דין מותר לסייע במכירה כזו, בגלל הנימוק שאם הוא לא יעשה זאת, יעשו זאת כד אחרים?
- ג. האם מותר ליהודי למכור קרקעותיו שנמצאות בתוך שטח מיושב ערבים? האם ניתן להשתמש כאן בנימוק של "מציל מפי הארץ"?
- ד. האם מותר למכור קרקעות לחברות היי-טק, כמו סיסקו ואינטל או אחרות, לבנייני תעשייה או משרדים, כאשר חברות הללו הם בבעלות נכרים?

תשובה:

יש בעיה חמורה במכירה גמורה לנכרים של קרקע בארץ, ולכן צריך כל מקרה פרטי להישקל לגופו של עניין. כאשר מטרתם של הקונים היא לעקור את עם ישראל מארצו, אסורה המכירה באיסורים חמורים.¹ אך ורק במקום שהחשש שבסעיף ב אינו רלוונטי, מותר למכור לערבים קרקע שנמצא במרכז שכונה ערבית, בתנאי שאינו מוצא קונים יהודים, ואינו יכול להשכירו לערבים. אף במקרה כזה, מן הראוי לעשות כל מאמץ שלא למכור.² אסור לסייע לישראל במכירת קרקע לנכרי כאשר יש בה משום איסור "לא תחנם".³ מותר למכור לחברות היי-טק קרקעות לצורך תעשייה ומשרדים.

¹ איסור "לא תחנם" (דברים ז, ב) נדון באריכות בפוסקים בהקשר להתיר המכירה ... כל ההיתרים שהובאו בפוסקים בעניין זה, כגון בישמעאלים שאינם עובדי ע"ז, באונס, כאשר כבר יש לגוי קרקע, כשיש הנאה ליהודי מזה, וכשמחליף כנגד קרקע אחר, שנויים במחלוקת. בגלל מחלוקות אלה כשבאו הפוסקים להתיר את מכירת הקרקעות לענין שביעית המכונה "היתר המכירה", התנו היתרם בכך שתהיה זו מכירה לזמן, דהיינו כסניף נוסף להיתר. ואף על זה חלקו ה"חזון איש" וסיעתו. על-כן נראה שבמקרה שאין בו סיבות מיוחדות, בוודאי אין מקום להתיר מכירה לגוי, אפילו ערבי, ובפרט במקום שנראה, שכונתו של הקונה לפגוע בישראל, כפי שניכר בעובדה שהוא מוכן לשלם כל מחיר. וראוי להוסיף שאם בעקבות קניין הגוי תתעורר סכנה ליהודים, במישור הפרטי או הציבורי, הרי שיש במכירה זו גם איסור משום "לא תעמוד על דם רעך". סכנה זו חמורה שבעתיים כיום, בתקופה של טרור ופיגועים. יתכן שבעקבות הקמתה של מדינת ישראל והחלת רבונות ישראלית בכל שטחי המדינה, יש מקום לעורר דיון מחדש בנושא "לא תחנם". בספר "שמיטה ממלכתית במדינת ישראל" לרב זאב ויטמן (פ"ב סע' ת, א) מערער המחבר על היתר המכירה מכוח קיומה של רבונות זו. טענתו היא שלא ניתן להפקיע את מצוות שביעית, מכיוון שהרבונות הישראלית נשארת. הוא מוכיח את טענתו מדברי הרא"ה בשו"ת "משפט כהן" (סי' סח) שחידש, שבגוי שכבר גר בארץ אין איסור "לא תחנם", והיקשו עליו שהנה יש איסור לא תחנם בז' אומות שגרו בארץ, והשיב הרא"ה שכיון שנכבשה הארץ, בטלו מגוריהם הפרטיים של שבע אומות, ומכאן ואילך אסור לתת להם חניה. הוכיח משם הרב ויטמן, שדעת הרא"ה, שרבונות ציבורית מפקיעה בעלות פרטית. לענייננו מוכח משם שלאחר שחלה רבונות ציבורית, עדיין יש איסור "לא תחנם", שהרי תשובת הרא"ה הייתה, שיש איסור לא תחנם בז' אומות אחר הכיבוש, למרות שיש כבר רבונות ישראלית.

² בספר "כפתור ופרח" (פרק י') דן מחברו במקרה כזה ומחדש שמוותר למכור קרקע שנמצא במרכז איזור נכרי, על מנת לעבור למקום אחר. ויש שחלקו עליו והוכיחו, שאין להתיר במקרה כזה, ועיין "הר צב" בתוך הס' "כרם ציון" (שביעית סי' א) שיישב דבריו. אמנם ניתן לצרף כאן גם את שיטותיהם של הרבנים הראשיים לישראל שבישמעאל אין "לא תחנם", כפי שמאריך להוכיח הגר"ע יוסף בתושבע"פ הנ"ל, וכן הסכים הרא"ה קוק (שו"ת "משפט כהן" סי' סג), בצירוף עוד היתרים, והגרי"ה הרצוג ("תחומין" ג, עמ' 173 אף בלא היתרים נוספים, והרב נ"א רבינוביץ בספרו "יד פשוטה" (הלכות ע"ז פ"ו). גם יש שהתירו, כשהמכירה היא לטובת היהודי ("ישועות מלכו" י"ד סי' נה ו"תורת יהונתן"). אך "הר צב", "חזון איש" ו"בני ציון" חלקו עליהם. גם יש פוסקים שהתירו למכור לערבי כאשר כבר יש לו קרקע אחר בארץ. על-כן יש מקום לצרף את כל ההיתרים הללו כדי להקל במקום שבו, אם לא ימכור לערבי, יפסיד את הקרקע. אמנם כל-זה בתנאי שאינו יכול למכור לישראל אחר או למצוא דרכים אחרות כדי להמשיך ולהחזיק בקרקע. בימינו, כשיש ארגונים יהודיים שעוסקים בקניית אדמות כאלה, ודאי שצריך לפנות אליהם בתחילה. מכל מקום עדיף להשכיר את הקרקע לערבי, שאין זה אלא איסור דרבנן, מאשר למכור לו, שהרי יש במכירה כזו חשש איסור תורה.

³ היתר זה נובע מצירוף כמה מן השיטות שהזכרנו קודם:

לסיכום:

האם איסור "לא תחנם" נאמר דווקא על שבעת עממי כנען?
בעלי התוספות אומרים שאין הצדקה בסברא להבחין בין עמי כנען ובין עמים אחרים עובדי עבודה זרה.
הסמ"ג אומר שאדרבה – לא יתכן שמדובר בעמי כנען, מכיוון שהצטוונו להרוג אותם! בהכרח מדובר על עמים אחרים ודווקא לא עמי כנען.

מלשון הרמב"ם משמע שהציווי המקורי נאמר על שבעת העממים, אך הסברא שווה ליתר העמים עובדי העבודה הזרה, ולכן היא תקפה גם עליהם. משמע שאם אינם עובדי עבודה זרה מותר למכור להם קרקעות. נראה שכך מוסכם על רוב הראשונים.
האם הנכרי צריך לקבל מעמד רשמי של גר תושב כדי להתיר את מכירת הקרקע?
בלשון הרמב"ם נשמע שכן. מכיוון שבזמן הזה אין קבלה של גרי תושב, משמע שאין אפשרות למכור קרקעות לנכרים בארץ בימינו, וכך פוסקים הרידב"ז והנצי"ב.

הראב"ד והרשב"א חולקים ואומרים שאין צורך במעמד רשמי, אלא דיינו בכך שאנו יודעים שאינו עובד עבודה זרה, וכך פוסק הרא"ה קוק.

הכסף משנה אומר שגם הרמב"ם מודה שאם נכרי הכריז על אמונתו בבורא עולם והנחת העבודה הזרה, ואנו מתרשמים שזהו המצב, מותר למכור לו קרקעות. לאור זאת במזבח אדמה מתיר למכור קרקעות לישמעאלים.
לאור זאת הרא"ה קוק מסביר מדוע היתר המכירה לא הוצע בדורות עברו: היה קשה למצוא נכרים שאנו יכולים להעיד עליהם שאינם עובדי עבודה זרה!

החזון איש אומר להיפך: גם אם נקבל את הסוברים שאין צורך במעמד רשמי של גר תושב, הנכרי צריך להיות במעמד נפשי כגר תושב. נכרי בעל אמונה הסותרת את התורה, גם אם מאמין בבורא עולם יחיד, אינו יכול להיכלל בכלל זה.

נכרי בעלים על קרקע בארץ ישראל

הרב שך הציע שעדיף למכור לגוי שכבר יש לו קרקע בארץ. הרא"ה קוק מביא שמישהו הקשה על זה: אם כך, מדוע אסור למכור לשבעת עמי כנען, הרי להם הייתה אחיזה בארץ?
הרא"ה עונה על כך: אנו מצווים לכבוש את הקרקע מהם. רק לאחר מכן מתחיל הדיון בשאלה למי מותר למכור. אחרי שנכבוש את הקרקע מהם, כבר לא תהיה להם אחיזה בקרקע, וכאן איסור "לא תחנם" מתחיל.
החזון איש אומר שעם כל הכבוד לסברא, אנו לא נתיר איסור דאורייתא מפני שיש לנו סברא לחילוק.

אחרי שבייררנו את שאלת זהות הנכרי שאסור למכור לו, נעיין בסוגי המכירה האסורים:

איזו מכירה כלולה באיסור "לא תחנם"?

שכירות

משנה מסכת עבודה זרה פרק א משנה ח

אין משכירין להם בתים בארץ ישראל, ואין צריך לומר שדות ... דברי רבי מאיר
רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים, אבל לא שדות

בגמרא מבואר שיש שני טעמים לאיסור מכירת שדות:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כא עמוד א

חדא חניית קרקע, וחדא דקא מפקע לה ממעשר

א. מכירה לטובת היהודי, בפרט במקרה זה שהוא טובת היישוב, שחברות מחול'ל ישקיעו בארץ ויפתחו את הכלכלה, דבר שגורם לחיזוק תושבי המדינה ולחיזוק אחיזתנו בארץ-ישראל.
ב. כאשר הגויים הקונים אינם עובדי ע"ז, דהיינו מוסלמים - ולכמה שיטות אף נוצרים אינם עובדי עבודה זרה - ראה "תחומין" (ד, עמ' 174) דעת הגרי"א הרצוג, וראה "תחומין" (ח, עמ' 368) מאמר מהר"ש אבינר ובשו"ת "במראה הבזק" (חלק א תשובה נט, כב במהדורה ראשונה).
ג. כשהגויים נמצאים בחול'ל, ומסתבר שהבניינים לא ישמשו גם בעתיד לצורך מגוריהם, יש שמתירים זאת (הגר"י פרלעא בסה"מ לרס"ג ל"ת יג, יד והר"י ורהפטיג חזק את דבריו).
ד. מכיוון שבחברות הנ"ל עובדים בדרך כלל יהודים, ולמעשה רק הבעלות הפורמלית על הקרקע היא של נכרים, לא ניתנת אחיזה בקרקע לנכרים. (סברה דומה כתב הגרצ"פ פרנק ב"כרם ציון" סי' א).
ה. יתכן שבחברה בע"מ לא נאמרו כלל איסורי התורה הנ"ל, ואפשר לצרף את השיטות שסוברות כך, ובפרט שמצוי שבחברות כאלה ישנם יהודים רבים שנמנים עם מחזיקי המניות. עיין סיכום השיטות בקובץ "דברי משפט" (ח עמ' קמה) במאמרו של הרמ"פ זונדר.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת עבודה זרה פרק א משנה ח

יסוד איסור אלו הדברים אומרו יתעלה "לא תחנם", ובאה הקבלה לא לתן להם חניה בקרקע, לפי שזה נכנס בכלל לא תחנם. ואומרו ואין צריך לומר שדות - לפי ששדות יש בהם שני ענינים, אחד משום לא תחנם, ושני שהוא מבטל ממנו הפרשת התרומה והמעשרות. והלכה כר' יוסי

וכך פוסק הרמב"ם בהלכותיו:

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ג

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל.... ומשכירין להם בתים בארץ ישראל... ואין משכירין להם שדות... ומפני מה החמירו בשדה? מפני שיש בה שתיים: מפקיעה מן המעשרות, ונותן להם חנייה בקרקע, ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו

הרמב"ם מסביר שיש שני טעמים לאיסור מכירת שדה ארץ ישראל לנכרי: א. "לא תחנם". ב. הפקעת המצוות התלויות בארץ.

מכיוון שבמכירת שדה שני האיסורים קיימים, גזרו על השכרת השדה יותר משגזרו על השכרת בתים. בהמשך ניתן את הדעת על השאלה הזאת. כפי שהזכרנו ביחידה הקודמת, אנו מעוניינים למכור את השדות כדי לקיים את הכלכלה במדינה, וכן בכדי להציל את החקלאים מאיסורי השמיטה. השיקול השני עומד בניגוד ברור לטעם שכותב הרמב"ם. כלומר – אין מדובר על שיקולים מעולמות זרים שבמקרה נקלעו למקרה אחד, אלא שני צדדים של אותה המטבע: התנאים אוסרים את השכרת הקרקעות מפני שמבטלים את המצוות התלויות בארץ; אנו מעוניינים למכור את השדות בכדי להינצל מהמצוות התלויות בארץ.

החזון איש מסיק מכך שני דברים: ראשית, השכרת קרקעות לנכרי אסורה. שנית, אם השכירות איננה נחשבת נתינת חנייה לנכרי, ודאי שהיא איננה מפקיעה את החיוב במצוות התלויות בארץ. בתמצית נאמר: לא רק שהשכרת השדה אסורה, היא גם לא מועילה:

חזון איש שביעית סימן א אות ב

בשכירות כולי עלמא מודים דאין קנין, וכמו שכתב תוספות גיטין (כג, ב ד"ה הנכרי), וכדמוכח עבודה זרה (כא, ב) דשכירות שדות גזרינן משום מכירה, אבל בשכירות גופא ליכא הפקעה... ואפשר דגם בשכירות הפירות שגדלו ביד גוי פטורין, והא דלא חשיבא הפקעה, משום דאי שכר ישראל ממנו וזרע, הפירות חייבין...

הרא"ה קוק מסכים, ואומר שהדבר היחיד שמרוויחים הוא שאין בכך איסור ספיחים:

שבת הארץ קונטרס אחרון אות א

ופשוט הוא דיש בפירות הללו דין קדושת שביעית, אפילו למאן דאמר דאין נוהגת בשל נכרים, שהרי בעצם הדבר שכירות לא קניא, והשדה היא של ישראל, וקדושת פירות שביעית בשדה תליא מילתא, אלא שאין בזה משום איסור ספיחים.

לאור זאת, הרב טיקוצ'ניסקי מופתע שהצעה זו עלתה כלל. הוא מציע סיבה אפשרית לעצם ההצעה, אך דוחה אותה:

ספר השמיטה עמוד קטז - קיז

היו רבנים שהציעו... להשכיר לזמן... ועמדתי משתאה ומשתומם על זה הא נקטינן שכירות לא קניא... ואם כן מה התועלת להשכיר השדות לנכרי? אם שכירות לא קניא הרי השדה שייכת עדיין לישראל וכשעובדה הנכרי עובר הישראל על 'ושבתה הארץ' דמצווה הוא על שביתת שדה... ותמהתי גם על הגאונים הרבנים הראשיים דזמננו שגם הם הכניסו בנוסח חוזה המכירה גם 'שכירות'... ומה מועילה שכירות להפקעת השדה בשביעית?

ומה שעלתה במצודתי לאחר עיון להמליץ בשיעור ידוע על רבותינו אלה, שאפשר לומר: כשמשכיר שדה לשנים רבות כגון לשבע שנים, באופן שהמשכיר יכול לחשוב שמסתמא במספר השנים הללו יוביר את השדה שנה אחת, ויש לתלות שיובירה שנה שביעית, ככהאי גוונא אין עוד חלות שביתת השדה על הישראל המשכיר... אבל המטרה לא השגנו כלל, מכיון ששכירות לא קניא, הרי השדה והפירות בקדושת שביעית ואין כאן הפקעה לקדושת שביעית לא מהפירות מכל שכן לא מהשדה

אם השדה מושכרת לנכרי לשנה או שנתיים, עבודתו בה בשנתיים הללו היא תחת אחריותנו, שהרי אנו השכרנו לו. אם הוא שוכר לשנים רבות, הוא צריך לבחור את השנה המתאימה להוברה. בחירתו לא להשבית את השדה בשביעית היא בחירה שלו, ואיננה מוטלת על כתפנו.

אך גם אם נקבל את הרעיון הזה, משמעותו תהיה שלא יהיה איסור של גרימה לעבודה בקרקע בשביעית. אך ההצעות נועדו לאפשר לעבוד ולסחור ביבול, דבר שלא נוצר לפי הצעה זו.

מכירה לזמן

שנת השמיטה ה'תרמ"ט הייתה השמיטה הראשונה בה אתגר השמיטה הוצב לפתחם של גדולי ישראל (פתח תקווה, אם המושבות, נוסדה בה'תרל"ח). הרב יצחק אלחנן מקוונא הציע את הרעיון של מכירת השדות לזמן:

"דברי הגאון רבי יצחק אלחנן" ספר השמיטה חלק ב פרק ב עמוד סז

כאשר נדרשתי זה איזה חדשים לחוות דעתי על דבר הקאלאניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה בארץ הקודש, כי קרבה שנת השמיטה לבוא ... ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תושם הארץ חס ושלום ... והעלתי להתיר על פי העצה למכור השדה לישמעאלים, הגוף והפירות, על משך שתי שנים בלבד. ואחרי כלות הזמן יחזרו הכרמים והשדות לבעלים. המכירה תהיה לישמעאל דווקא ... והעבודה בשדות ובכרמים יהיה על ידי אינם יהודים, אך העניינים אשר אין ביכלתם לשכור פועלים נכרים, אם יעשו בעצמם – נתיישב בדבר

הרב שמואל סלנט מגיב לדבריו בתמיהה:

מכתב הרב שמואל סלנט, הובא בשו"ת רבי יצחק אלחנן ספקטור

במכתבו כתב דעתו למכור לאינו יהודי על שתי שנים. מהנראה שדעת הדרת גאונו שמכירה לזמן איננה בכלל 'לא תתן להם חנייה בקרקע' ... לעת עתה בהשקפה ראשונה לא אדע, ממה נפשך: אם מכירה לזמן נחשבה למכירה, הלא יש לחוש לאיסור 'אין מוכרין להם שדות בארץ ישראל' כידוע; ואם אינה נחשבת מכירה לחלוטין, יש לאמר כי נחשבת כשכירות, ושכירות אינה קנויה לגוף, ונקרא שדה של ישראל

הרב סלנט אומר שלכאורה ממה נפשך: אם המכירה איננה ממש מכירה, קדושת השביעית תישאר בפירות. ואם המכירה היא מכירה ממש, הרי יש בכך איסור "לא תחנם!"

אך הגאון מקוטנא מחזק את דבריו. דומה שהוא הראשון שאומר בצורה ברורה שאם המכירה נעשית כדי להחזיק את היישוב, אין בה איסור "לא תחנם":

שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נה

תרח"ם לפ"ק קוטנא

הנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל, כיוון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם, בפרט כשמכור על מנת להחזיר, דמהני בחמץ לא נאסר במתנה על מנת להחזיר ... ובשביעית בזמן הזה דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר וזה פשוט אמנם בזה לא השויתי עמו, כי לדעתי כל ההיתר אינו אלא להפקיע קדושת שביעית מהפירות, גם שהנכרי יוכל לעבוד, אבל לא שהישראל יהא מותר לעבוד גם בשל עכו"ם

והגם שהתוספות בגיטין ורש"י בסנהדרין דף כ"ו התירו לחרוש בשביעית בשל נכרי ... מכל מקום הא אין קיימא לן כרבה דאין קניין לנכרי לתרומות ומעשרות, והוא הדין לענין שביעית

ולפי דעתי טוב לעשות זכר לשמיטה, שבכל מלאכות דאורייתא לא יעבוד ישראל, ולפי"ד שלא יהיה בזה הפסד מרובה אחר שכל מלאכות דרבנן מותרין, להשקות את הזרעים וגם בחרישה אפשר בערב שמיטה עד ראש השנה

הרב קוק אומר שחז"ל לא גזרו איסור על השכרת קרקע:

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סה

ונראה דאף על גב דשכירות קרקע בארץ ישראל לגוי אסורה מדרבנן, מכל מקום אין בכלל הגזירה מכירה לזמן, משום דאין זה בכלל מכירה האסורה מדין התורה, ובשם שכירות גם כן אינה נכללת. על כן אין לנו לחדש גזירה מדעתנו, ויש לומר דבמלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן

ננתח את הדברים: למדנו שהרמב"ם מסביר ששכירות קרקע אינה אסורה משום לא תחנם, אך חז"ל גזרו בה איסור. חז"ל לא גזרו איסור על מכירת קרקע לזמן. אמנם מבחינת הסברא יש מקום להשוות בין שכירות לבין מכירה לזמן, אך למעשה חז"ל לא גזרו על מכירה לזמן. יתכן ובואקום היינו אומרים שהמכירה לזמן דומה מדי לשכירות, ואוסרים גם אותה, אך מכיוון שיש לנו סיבות טובות שלא להרחיב את הגזירה, אנו בוחרים להיצמד לאיסור המוגדר, בלבד. המסקנה היא שמכירה לזמן מעולם לא נאסרה.

שימו לב שעלו לפנינו שני היתרים שונים למכירה לזמן:

הראי"ה קוק אומר ששכירות אינה אסורה באיסור לא תחנם. האיסור היחיד שרלוונטי אליו הוא גזירת חז"ל האוסרת להשכיר את הקרקע, אך חז"ל לא כללו את המכירה לזמן באיסור, ועל כן אין בכך איסור. הגאון מקוטנא סובר שמכירה לזמן היא כמכירה, ועקרונית יש בכך איסור לא תחנם. אך מכיוון שמטרת נתינת החנייה במקרה זה היא החזקת היישוב, מותר להושיב נכרי בארץ ישראל בכדי להחזיק את היישוב.

אך החזון איש מסביר מדוע המכירה לזמן היא פתרון גרוע:

חזון איש שביעית סימן כא אות ח

נראה דכשם שאין שכירות מפקיעה מידי מעשר הוא הדין מכירה לזמן ... ואף על גב דלעולם אין לנכרי קנין הגוף לרבי אלעזר ומכל מקום מפקיע מן המעשר, נראה דקנין לעולם אלים טפי מקנין לזמן ... וכן בזמן הזה למה שנסתפק בספר התרומה דיועיל קנין נכרי להפקיע, דוקא קנין עולם, אבל לא לזמן ... ויש שכתבו להקל למכור לזמן לנכרי בזמן הזה, ועל ידי זה אין הפירות קדושים בקדושת שביעית, ולהאמור אין קנין לזמן מועיל ... גם לא נצלנו מאיסור שכירות, דודאי מכירה לזמן חמיר טפי, ומה שכתבו היפך מזה הוא תמוה

כפי שלמדנו בהקשר של השכרה, עלינו לדון בשני מישורים: האם יש איסור, והאם חחה מסוג זה מועיל להפקעת חובות השמיטה.

כפי שלמדנו ביחידה הקודמת, ישנה מחלוקת תנאים על השפעת מכירת הקרקע לנכרי. החזון איש אומר שגם הסוברים שמכירה לנכרי מפקיעה את חובות המצוות התלויות בארץ יודו שמכירה לזמן אינה מפקיעה אותן. מצד האיסור: אם גזרו איסור על שכירות, ודאי שהיא תקפה גם על מכירה לזמן.

אם כך, מכירה לזמן גם אסורה, וגם משאירה את קדושת השביעית על הפירות. לכן החזון איש אומר שזהו פתרון גרוע.

לבסוף החזון איש מודה שניתן להוכיח שקנין לזמן מפקיע ממעשרות, אך הוא עדיין סובר שבמכירה עובר על "לא תחנם":

חזון איש סימן כד אות ד

לעיל סימן כא לא זכינו אי מכירה לזמן הוי בכלל מכירה או בכלל שכירות... אין לך מכירה לזמן יותר ממכירת אילן בלא קרקע שהרי אין לו רק עד שימות האילן... ואפילו הכי אסור בחו"ל, שמע מינה דמכירה לזמן כמכירה דמי ואסור בארץ ישראל מהתורה, וקאי עליה בלאו דאורייתא ושמעינן מכאן דאף אם מוכר לו שטוח העליון של הקרקע לזמן נמי הוא בלאו דאורייתא, שהרי הכא באילן אינו מוכר לו רק את היניקה. ושמעינן מכאן דקנין לזמן מפקעת ממעשר.

אך החזון איש מסביר שיש שתי אפשרויות: או שיש בכך איסור "לא תחנם", או שיש בכך מעבר על גזירת חז"ל, ובכך לא מפקיעים את קדושת הארץ ועוברים על איסורי השמיטה.

לסיכום:

שכירות

בגמרא (מסכת עבודה זרה דף כא ע"א) מבואר שיש שתי בעיות במכירת שדות לנכרים בארץ ישראל: לא תחנם, והפקעת המצוות התלויות בארץ. לאור החומרה שבמכירת השדות, חז"ל גזרו איסור על השכרת השדות (בשונה מבתים, שבמכירתם ישנו רק איסור "לא תחנם", ועל כן לא גזרו איסור על השכרתם).

החזון איש אומר שהשכרת השדות לנכרים הוא הפתרון הגרוע ביותר: עוברים על גזירת חז"ל, וההשכרה איננה מסירה את המצוות התלויות בארץ!

הראי"ה קוק מסכים. השכרת השדות לנכרים רק מתירה את הספיחים הגדלים בה, אך אסור להשכיר לנכרי את הקרקע, ואיסורי השביעית נותרים עליה.

אם כך, מניין צמחה הצעה זו?

הרב טיקוצ'ינסקי מציע להסביר כך: אם משכירים לנכרי למספר שנים, הוא צריך לבחור מתי להוביר את הקרקע. אם הוא בוחר להוביר בשנה אחרת, ולא בשמיטה, זו בחירה שלו, ואיננה מוטלת על כתפינו. אך כמובן שאין בכך פתרון מספיק.

מכירה לזמן

הרב יצחק אלחנן מקוונא מציע למכור את השדות למספר שנים. הרב שמואל סלנט אומר שממה נפשך ההצעה לא טובה: אם המכירה אינה ממש מכירה, איסורי השביעית יישארו במקומם. ואם המכירה היא מכירה ממש, יש בכך איסור "לא תחנם!"

הגאון מקוטנא מחזק את דברי הרב יצחק אלחנן. הוא אומר שמכיוון שהמכירה נעשית כדי להחזיק את היישוב, אין בכך איסור "לא תחנם".

החזון איש דוחה את דבריו ואומר שאדרבה, יש בכך גם מעבר על הגזירה האוסרת להשכיר את הקרקע, וגם לא ברור שקדושת השביעית פוקעת מהארץ בסוף דבריו הוא קצת חוזר בו ואומר שלכאורה קרקע שנמכרה לזמן איננה חייבת במצוות התלויות בארץ, אך הגזירה האוסרת להשכיר עדיין אוסרת למכור לזמן. הראי"ה קוק חולק: אמנם גזרו על השכרה, אך מעולם לא גזרו על מכירה לזמן! גם אם הסברות שוות, מה שאסור הוא מה שחז"ל גזרו, לא מה שנראה לנו דומה. שימו לב שעלו לפנינו שני היתרים שונים למכירה לזמן:

הראי"ה קוק אומר ששכירות אינה אסורה באיסור לא תחנם. האיסור היחיד שרלוונטי אליו הוא גזירת חז"ל האוסרת להשכיר את הקרקע, אך חז"ל לא כללו את המכירה לזמן באיסור, ועל כן אין בכך איסור. הגאון מקוטנא סובר שמכירה לזמן היא כמכירה, ועקרונית יש בכך איסור לא תחנם. אך מכיוון שמטרת נתינת החנייה במקרה זה היא החזקת היישוב, מותר להושיב נכרי בארץ ישראל בכדי להחזיק את היישוב.

נראה שהגאון מקוטנא מצביע על אבסורד מסוים: אנו נבחר לא למכור את הקרקעות, וכך נהרוס את היישוב. אך יתכן ויש מקום להקלה רחבה יותר: האם בכלל יש איסור "לא תחנם" כאשר ישראל הוא זה שמעוניין במכירה? על כך ניתן לעיין עוד בהרחבות:

❖ הרחבות: 'לא תחנם' במקום שיש תועלת ליהודי המוכר

אם אסור למכור את הקרקע, האם יפוי הכוח למכירה בטל מראש?

עד כה עסקנו בשאלה אם מותר למכור את הקרקע לנכרי. לכאורה יש מקום לטענה שגם אם יש בכך איסור מסוים, יהיה נכון לבחור באיסור זה, ולהציל את עם ישראל משלל איסורי השמיטה. חשוב לציין שפוסקים רבים התנגדו לקו החשיבה הזה. הנצי"ב משיב לרב שהציע את היתר המכירה (על סמך מספר הקולות הקודמות, וגם החשיבה הזאת):

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

הגאון הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי, כי רוצים להימלט מאיסור שביעית בזמן הזה, דרבנן לרוב הפוסקים, ופגע באיסור מכירת קרקע לנכרי בארץ ישראל, שהוא איסור דאורייתא לכולי עלמא!

חזון איש שביעית סימן כד אות ד

לפיכך אין מקום להתיר למכור לנכרי בשביל להפקיע קדושת שביעית, ואדרבה איסור שביעית דרבנן בזמן הזה, ומכירה לאו דאורייתא כטריפה ובשר בחלב!

ניתן להתווכח אם השיקול הזה נכון, אך נראה שיש בעיה עמוקה יותר:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מב עמוד ב

אין שליח לדבר עבירה, דאמרינן: דברי הרב ודברי תלמיד - דברי מי שומעים?

המשפט "דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעים?" עשוי להיאמר על ידי אחד משניים:

א. כאשר השליח מגיע לקב"ה, הקב"ה אומר לו: חטאת! אומר לו השליח: אבל אני רק השליח, למה שאני אענש? אומר הקב"ה: מפני שהמשלח הוא עבד שלי. היה לך לשמוע לי, לאדון, ולא לעבד.

ב. כאשר המשלח מגיע לדין לפני הקב"ה, והקב"ה אומר לו: כיצד העזת לשלוח אדם לעבור על מצוותי? על כך אומר המשלח: האם צפיתי שהשליח יחציף פניו כנגד הציווי שלך? כמובן שמעולם לא היה תוקף לשליחות, שהרי מראש היה לו ציווי לפעול אחרת.

לפי האפשרות השנייה יעלה שמשמעות ביטול השליחות איננה רק שאלה אם להעניש את השליח או המשלח, אלא טענה שהשליחות מעולם לא נאמרה במלוא הרצינות. אין כל משמעות לפקודה של מפקד זוטר הנוגדת את פקודת הרמטכ"ל. המשמעות היא שהפקודה מעולם לא נאמרה, אין לה תוקף.

המושג "שליחות" טומן בקרבו שמעשהו של השליח מיוחס למשלח. לדוגמא: אם אדם שולח את חברו לקדש עבורו אישה, השליח נותן את הטבעת, אך הקידושין חלים כלפי המשלח, כאילו הוא ביצע אותם, ולא כלפי השליח.

אילו היה שליח לדבר עבירה, העבירה הייתה מיוחסת למשלח. מכיוון שאין שליחות לדבר עבירה, האיסור אינו מיוחס למשלח, אלא לשליח עצמו (שכן הוא פשע בכך שהוא נשמע למפקד הזוטר, כאשר היה לו לדעת שיש להישמע להוראת המפקד העליון).

מה שהתחדד הוא שלא רק שהפשע שבדבר יהיה מיוחס לשליח, ולא למשלח, אלא יתכן ולא נצליח ליצור את הקשר בין שליח למשלח.

נראה את הדברים בדברי הראשונים:

בסוגיה במסכת בבא מציעא מגבילים את המקרים בהם יש שליחות לדבר עבירה:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף י עמוד ב

אמר רבינא: היכא אמרינן דאין שליח לדבר עבירה - היכא דשליח בר חיובא הוא ... רב סמא אמר: היכא אמרינן אין שליח לדבר עבירה - היכא דאי בעי עביד, ואי בעי לא עביד

רבינא אומר שאין שליחות לדבר עבירה אם ניתן לחייב את השליח בעבירה. רב סמא אומר שאין שליחות לדבר עבירה אם השליח יכול לבחור אם לקיים את השליחות או לא. הגמרא מציגה נפקא מינה:

מאי בינייהו? - איכא בינייהו כהן דאמר ליה לישראל צא וקדש לי אשה גרושה

הכהן אומר לישראל לקדש עבורו גרושה. השליח יכול לבחור שלא לקיים את השליחות, ולכן לפי רב סמא לא תהיה שליחות לדבר עבירה. ישראל אינו מתחייב על קידושי גרושה, ולכן רבינא צפוי לסבור שבמקרה זה השליחות תעבוד.

אך בעלי התוספות אומרים שהדוגמא איננה מובנת, שכן כהן אינו לוקה על עצם הקידושין של הגרושה!

תוספות מסכת בבא מציעא דף י עמוד ב

דאמר לישראל קדש לי אשה גרושה - וא"ת מאי נפקא מינה, בין למ"ד אי בעי עביד ובין למ"ד שליח בר חיובא לא לקי על הקדושין לרבא דאמר בעשרה יוחסין (קדושין דף עח.). קידש אינו לוקה בעל לוקה!

וי"ל דכי בעל אחר כך לוקה אף על הקדושין

אי נמי י"ל דאף לרבא נפקא מינה דאי יש שליחות חלין הקדושין, ואי אין שליחות אין חלין הקדושין

בעלי התוספות שואלים: לכאורה הדיון הוא בשאלה אם יהיו מלקות על קיום השליחות הזאת. אך בכל מקרה אין מלקות על עצם הקידושין! הם מתרצים שני תירוצים:

הראשון: אכן לוקים על הקידושין, אך רק אחרי הביאה.

השני: הדיון אינו על המלקות, אלא על עצם תוקף השליחות. אם זו שליחות לדבר עבירה, הקידושין אינם תקפים כלל.

התירוץ הראשון מניח שאין ספק שהשליחות עובדת. השאלה היא רק על העונש. כלומר, כאשר אנו אומרים שאין שליחות לדבר עבירה, המשמעות היא שלמעשה השליח יש תוקף, ורק יש לבחון אם ניתן להעניש את המשלח או השליח על המעשה.

האפשרות השנייה אומרת שמשמעות "אין שליח לדבר עבירה" היא שהשליחות עצמה לא יוצאת אל הפועל. השליח אינו נחשב שליח של המשלח.

נתיבות המשפט פוסק כפי שמשמע מהתירוץ הראשון של בעלי התוספות:

נתיבות המשפט ביאורים סימן קפב ס"ק א

לרוב הפוסקים אפילו בשליח לדבר עבירה המעשה קיים, ואפילו הכי המשלח פטור מעונש ... דעיקר מה דלא מצינו למילף שליחות לדבר עבירה ... הוא רק לעניין דלא לחייב שולחו בעונש, אבל לעניין שיהיה המעשה קיים ילפינן אפילו לדבר עבירה, כיוון דקיום המעשה וחייב המשלח שני עניינים נפרדים הם

הנתיבות אומר שהשליחות היא שליחות. הדיון בשאלה אם יש שליחות לדבר עבירה נוגעת רק לשאלה על מי יוטל העונש, אך השליחות חלה מבחינה זו שלמעשה השליח יש תוקף כאילו שהמשלח ביצע את הפעולה.

כלומר: השליח נעשה בא כוחו של המשלח, אך עליו לשאת בעוון שהוא חטא בו.

אך פוסקים רבים חולקים על כך ופוסקים כתירוץ השני.

דוגמא לדבר נמצאת בשו"ת נודע ביהודה (אבן העזר סימן ע"ה). אדם שלח את חברו לגרש את אשתו בעל כרחו. ניתן לשלוח שליח לגרש אישה, אך אסור לגרש אישה בעל כרחו. אומר הנודע ביהודה: אם אדם מגרש

את אשתו בעל כרחיה, היא מגורשת, והמגרש עובר על איסור. אך אם אדם שלח את חברו לגרש את אשתו בעל כרחיה, מכיוון שהמעשה כולל בתוכו איסור, אין כל תוקף למעשה כלל. היה מקום לומר שהאישה תהיה מגורשת, והאיסור יהיה מיוחס לשליח, ולא למשלח (שהרי אין להאשים את המשלח באיסור, כאמור לעיל). אך הנודע ביהודה אומר שמכיוון שהשליחות לא הייתה אמורה להילקח ברצינות, השליחות בטלה. הבעל מעולם לא ביקש ממישהו לגרש את אשתו (שהרי זו פקודה בלתי חוקית), אם כך מדובר באדם שמיחמתו בחר לגרש אישה. אין כל תוקף לגירושין של אדם את אשתו של אחר כל עוד לא נוצר ביניהם קשר של שליחות.

המשנה למלך (הלכות גניבה פרק ג הלכה ו) מבחין בין שני מצבים: יש מצב בו המשלח אומר: בצע פעולה משפטית מסוימת בדרך אסורה. לדוגמא: גרש את אשתי בעל כרחיה. במצב שכזה השליחות בטלה, שכן זו פקודה בלתי חוקית כנגד הפקודה הא-לוקית. אך אם המשלח ציווה לעשות את הפעולה המשפטית (גרש את אשתי), והשליח ביצע אותה באופן אסור (הוא בחר לגרש אותה בלא לקבל את הסכמתה), הפעולה תקפה, שכן פקודת המשלח הייתה חוקית. השליח עבר על איסור, אך זו בעיה נפרדת שאיננה קשורה לעצם השליחות. קצות החושן פוסק כדבריו:

קצות החושן סימן קפב ס"ק ב

לעני"ד נראה דהיכא דעושה שליח סתם לגרש ושיהיה ידו כידו ועשייתו כעשייתו והשליח נתן לה הגט בעל כרחיה, דכה"ג שפיר הוי גט כיון דיד השליח כיד המשלח בעיקר הגט, ומה שנתן לה בעל כרחיה ועבר בחרם רבינו גרשום הו"ל כאילו עשה עבירה מדעתו דכל כה"ג עיקר השליחות לא בטל, וכמ"ש כיוצא בזה במשנה למלך

בעלי השדות עושים יפוי כוח המאפשר לרבנים למכור את שדותיהם לנכרים, והרבנים מבצעים את המכירה. האם השליחות בטלה משום כך? הרא"ה קוק מציע פתרון:

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן ס

ברורים הם דברי משנה למלך (גניבה ג, ו), על פי דיוק לשון הרמב"ם שם, דכל מקום שהשליחות היא בסתם לא נתבטלה אפילו כשנעשית על פי דבר עברה, וכאן ההרשאה כתובה בכללות ויכולים אנו גם למכרה לישראל, והישראל יוכל אחר כך למכור בעצמו לנכרי

ניתן לחתום על הרשאה המאפשרת למכור את הקרקע לכל אדם. ההרשאה תקפה, שהרי אין מניעה למכור את הקרקע לישראל. השליח הוא זה שבוחר למכור לנכרי, ובכך לעבור על איסור! היה מקום לטעון כנגד זה: ודאי שלא זו כוונת המשלח. הרי מטרתו המוצהרת היא שהקרקע תגיע לידי נכרי. הרא"ה דוחה את הטענה הזאת ומסביר שניתן למכור לישראל אחר, ואז בידיו יהיה למכור את הקרקע לנכרי. וכך מתקיימים שני הדברים: המטרה האמיתית של השליחות תתבצע, בעוד שהשליחות אינה מהותית שליחות לדבר עבירה.

הרב צבי פסח פרנק דוחה את החששות מסיבה שונה:

שו"ת הר צבי יורה דעה סימן קכג

הגאון בעל החזון איש הוסיף בזה דמכיון שלפי הנהוג נעשית המכירה ע"י הב"ד שהמה מוכרים השדות מדין שליחותן של בעלי השדות, ואם יש איסור על עצם המכירה הרי קיי"ל דאין שליח לדבר עבירה והמכירה בטלה ולא עשו ולא כלום במכירה שכזו. אבל כד נעיין אין זה מוכרח:

- א. שהרי בנתיבות - המשפט כתב בזה הלשון: ותדע דהא לרוב הפוסקים אפילו בשליח לדבר עבירה המעשה קיים, ומאי דאמרינן אין שליח לדבר עבירה אינו אלא חיוב עונש שהמשלח פטור, וכן הוא בתוספות בבא מציעא (דף י ע"ב, ד"ה דאמר לישראל) לתירוץ קמא עכ"ל
  - ב. ובר מן דין הא שיטת התוספות והמרדכי דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, וכאן השלוחים המוכרים בוודאי סוברים דאין כאן עבירה חס ושלום, דאינם משועבדים לדעת האוסרים במקום שגדולי הדור התירו המכירה, אי"כ השליחות אינה בטלה
- אך הנמוק"י חולק על שיטת התוספות, וסובר דבכל גווני אין שליח לדבר עבירה, בין שוגג ובין מזיד. והש"ך מביא עוד ראשונים דפליגי על התוספות....

ג. יש לומר דיש ספק ספקא לקיים המכירה, דשמא כמו הפוסקים דאין המעשה בטל, ואף את"ל דהמעשה בטל, שמא הלכה כהתוספות דבשו"ג יש שליח לדבר עבירה.

הרב פרנק מתחיל משיטת הנתיבות: לפי דבריו השליחות תקפה, שליחות לדבר עבירה איננה מבטלת את המעשה.

הוא ממשיך ומביא את שיטת בעלי התוספות, האומרים שאם המשלח והשליח שוגגים, יש שליחות לדבר עבירה.

אמנם הוא מביא פוסקים החולקים גם על כך וגם על כך, אך אומר שאם נצרף אותם יחד, יש לנו ספק ספקא לומר שהמעשה עובד: לפי בעלי התוספות אין כאן שליחות לדבר עבירה. גם אם נניח שיש כאן שליחות לדבר עבירה, יעמדו לנו דברי הנתיבות שהשליחות קיימת!

ניתן לקחת את דבריו צעד נוסף. הרב פרנק אומר שהחקלאים סומכים על הרבנים המתירים למכור את הקרקע, ולכן מתכוונים לשליחות. הערנו לעיל שלפי החזון איש אין אפשרות למנות שליח לעבור על עבירה קלה בכדי להציל מעבירה חמורה ממנה, מכיוון שלשליחות עצמה לא יהיה תוקף. על סמך הכיוון השני של הרב פרנק יש מקום לומר שאם החקלאי מודע לכך שיש עבירה קלה במכירת השדה, והוא בוחר בעבירה הקטנה יותר, השליחות תהיה תקפה, מכיוון שבהקשר זה הוא יענה שחשב שעושה את רצון ה', ולכן בהחלט התכוון לשליחות.

החזון איש דוחה את דבריהם:

חזון איש סימן כד אות ד

והמוכר על ידי שליח ודאי לא חייל המכירה מדין אין שליח לדבר עבירה, ומיהו על פי זה נצולים מאיסור מכירה

החדשות הטובות הן שאיש לא עבר על איסור. מה שפחות מוצלח הוא שהקרקע עומדת ונותרת בבעלות החקלאי היהודי, וכל איסורי השמיטה עומדים בעינם.

צריכים לעמוד על הבעייתיות שבכך. כאמור, ניתן להתווכח אם נכון לפסוק לחקלאי שטוב לו לעבור על איסור "לא תחנם" ולהציל את עצמו מאיסורי השמיטה. לפעמים אנחנו פוסקים כך, למרות שכמוכן שיש בעייתיות בבחירה הזאת. אבל אם המכירה מתבצעת על ידי מיופה כוח אין לנו אפשרות לפסוק כך, בגלל שלשליחות לא יהיה תוקף!

כיצד החזון איש דוחה את דבריהם?

כנגד הראי"ה לכאורה ניתן לטעון שיש כאן היתממות. אם השליחים ימכרו את הקרקע לישראל, המשלח יזעק שלא קיימו את דבריו. אדרבה, החתמת בעל הקרקע ששליחיו ימכרו כאוות נפשם, תוך הבטחה שלמעשה ימכרו לנכרים בלבד, היא לא רצינית.

באשר לרב פרנק: הנתיבות הוא פוסק יחסית בודד במערכה. ואם אנו סבורים שיש במכירה איסור של 'לא תחנם', אנו לא יכולים להנחות את בעלי הקרקע למכור את הקרקע ואז לטעון שהם עוברים על האיסור בשוגג. לכן החזון איש דוחה את טענות הפוסקים האחרים, ואומר שהמכירה אסורה, ובשליחות המכירה לא חלה. חרף טענות אלו, הרבנות הראשית לישראל לא קיבלה את דעתו להלכה.

מאוחר יותר הפוסקים מצאו פתרון מוצלח יותר לכל הנושא שעונה גם על החשש הזה:

שמיטה – הרב יוסף צבי רימון פרק היתר מכירה עמוד 299

יש לציין שכיום (שמיטה תשס"ח) המכירה נעשית ישירות, ולא על ידי שליח (החקלאים מחזירים את הקרקע למנהל מקרקעי ישראל, והמנהל מוכר ישר לגוי) ולכן בעיה זו איננה קיימת

סיכום היחס בין היתר המכירה והקנייה מנכרים

בזאת אנו מסיימים את עיסוקנו בנושא של היתר המכירה. לסיכום הדברים, מובאת תשובת במראה הבזק המראה את השיקולים להעדיף את היתר המכירה על פני קניית יבול מנכרים:

שו"ת במראה הבזק חלק ג שאלה קו

שאלה: מה הם הצדדים ההלכתיים להעדיף לסמוך על "היתר המכירה" או קנייה מתוצרת ערבית, או הפוך?

תשובה: משאלתך משמע שהשאלה היא מצד צרכן השמיטה הפרטי - מה עדיף. אנו ננסה להצטמצם לנושא זה, אלא שלפעמים קשה להפריד בין תחום זה ובין ההיבט הממלכתי הבא לפתור את הבעיה של כלל הציבור בארץ-ישראל, וקושי זה יבוא לידי ביטוי גם בתשובה זו.

ראשית, יש להפריד בין קנייה מתוצרת נכרית בכלל, לבין קנייה מתוצרת של ערבים הגרים כיום בארץ-ישראל. נתיחס תחילה לקניית תוצרת על-פי היתר מכירה לעומת תוצרת נכרית בכלל. הבעיות בהיתר המכירה¹:

הפקעת מצוה²;

"לא תחנם"³, שנותנים לגוי חניה בארץ; הערמה⁴;

בעיות בתוקף החלות של המכירה.

חוסר גמירות-דעת במעשה המכירה, בייחוד במכירה סיטונית של כל או רוב אדמות המדינה⁵.

דינא דמלכותא דינא, שאם מכירה זו לא נרשמה בטאבו, לכאורה אין בה ממש, בעיה זו לא קיימת כיום בעקבות תיקון החוק ע"י כנסת ישראל⁶.

בעיה שנתחדשה אחרי קום המדינה: בעלות-העל של המדינה גם אחר המכירה⁷.

הצדדים להעדיף "היתר המכירה" (על-פני תוצרת של נכרי)

נימוקים ממלכתיים הקשורים לדאגה לכלל הציבור⁸.

הצלת עם ישראל מאיסורים. כידוע, רוב העם אינו מקפיד בתרי"ג מצוות⁹.

חשש מהתמוטטות משק המדינה¹⁰.

אם נתרגם את הדברים לשפה "הצרכנית", השאלה היא - האם האדם הפרטי יכול לומר, אני את נפשי הצלתי, או שמא הוא חלק מן הציבור ועליו להתחשב בצורכי הכלל¹¹.

ישנה מצוה¹² להעדיף קנייה מישראל על-פני קנייה מנכרי¹³.

בעיות נוספות בקנייה מערבי הגר בא"י בימינו

"לא תחנם" בפועל. על-ידי שקונים סחורה חקלאית מערבים, מביאים לחיזוק אחיזתם בארץ ואף להשתלטותם על אדמות מדינה מוברות. הדבר בא, כמובן, על חשבון החקלאות היהודית¹⁴ המאבדת בזמן השמיטה נתח גדול מן השוק.

¹ כמעט לכל הבעיות ניתנו פתרונות והם השתכללו במהלך ההיסטוריה של השמיטות בארץ-ישראל. בהערות אנו נשתדל להתייחס לחלק מהם. חלק מן הפתרונות מבוסס על זה שניתן להקל, מכיוון ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן.
² עיין בהרחבה בספרו של הרב זאב ויטמן "לקראת שמיטה ממלכתית", עמ' 20-23, מדוע אין זה דומה למכירת חמץ, פרוזבול או היתר עיסקא ומכירת בכורות.
³ קונטרסים רבים נכתבו על השאלה, מדוע אין בהיתר-המכירה משום "לא תחנם". ה"שועות מלכר" (סי' נה) כותב "כיון שהוא לטובת הישוב, פשיטא שאין כאן איסור לא תחנם". כלומר, אדרבא הדבר נצרך לצורך החנייה שלנו בארץ ולא נעשה לטובת הגוי. וכן נהוג למכור רק מכירה לזמן ולא מכירה גמורה, עיין סיכום הדעות ב"לאור ההלכה" לרב ש"ר זווין, עמ' כג-קכ.
⁴ עיין "לקראת שמיטה ממלכתית", עמ' 38-41.
⁵ שם. ועיין עוד "לאור ההלכה" עמ' קא. דעת הרא"ה קוק במבוא ל"שבת הארץ" (ג), "שבמקום שכל עיקר הקנין להפקיע האיסור, שפיר סמכא דעתיה", מה שאינו כן במקום שאינו בטוח בקיום העסק, ולכן לא סמכא דעתיה.
⁶ עיין "לאור ההלכה" (שם). בעיה זו נפתרה סופית ע"י חקיקה בחוק עיסקאות במקרקעין (קיום מצוות שמיטה) - תשל"ט. חוק זה קובע, כי "עסקה במקרקעין לצורך קיום מצוות שמיטה שנעשתה באישור מועצת הרבנות הראשית, תקפה על אף האמור בחוק המקרקעין - תשכ"ט או בכל דין אחר, ואף אם היא לזמן, ותהיה נגמרת אף בלא רישום".
⁷ עיין "לקראת שמיטה ממלכתית", עמ' 34-37.
⁸ נימוקים אלה מבוססים, כמובן, גם על זה ששמיטה בזמן הזה היא מדרבנן, שאז יש קניין לנכרי להפקיע מקדושת הארץ, כשיטת "ספר התרומות" וכפי שפסק הגר"א (בי"ד סי' שלא ס"ק כח), עיין בהרחבה בספרו של מרן הרב ישראל ארץ חמדה" (שער ה, סימנים ט, י).
⁹ כמובן שיש לדון בהקשר זה, האם מוטב לעבור על איסורא זוטא כדי להציל יהודים רבים מאיסורא רבה (אם בכלל יש כאן איסור...)
¹⁰ ע"פ הגמרא בסנהדרין (כו ע"א) משרבו האנסים (ארנונא מטעם המלך), הכריז רבי ינאי "פוקו זורעו בשביעית משום ארנונא", וכך נפסק הלכה ברמב"ם (הל' שמיטה יובל פ"א ה"א).
¹¹ הרי זה כמי שבורח לח"ל בשעת מלחמה כדי לא להיכנס לכלל סכנה. ואם יטען הטוען שאין זה דומה, כי כאן הפרט נדרש להיכנס לספק איסור, נשיב לו, מכיוון ששביעית בזמן הזה דרבנן ויש פוסקים המתירים, בדרבנן הלך אחר המקל.
¹² תו"כ פ' בהר, כה, יד "ומנין כשהוא קונה, לא תהיה קונה אלא מיד עמיתך, ת"ל 'או קנה מיד עמיתך'. אין לי אלא קרקעות שבהם דיבר הכתוב, מניין לרבות דבר המטלטל, ת"ל 'למכור'". דעת הרמ"א (שו"ת רמ"א סי' י) שמצוה זו היא אפילו כשישראל מוכר את הדבר במחיר גבוה יותר. סברת מרן הרב ישראלי שהדבר הוא עד שתות בלבד. אך בנדון דידן וכפי שמבואר בהמשך התשובה, שמדובר כאן בנכרים שהם שונאינו ורוצים לנשלנו מן הארץ, יש מקום לסברה שבכל מחיר יש להעדיף קנייה מיהודי על פני קנייה מנכרי. ואם יטען הטוען, ממה נפשך, אם היתר המכירה חל, הרי גם תוצרת זו היא תוצרת נכרית, נשיב לו שברור, שכיוון שיהודי הוא זה שמרוויח מעניין זה, הרי זה בכלל הריבוי של ת"כ בין בקרקעות בין במטלטלין, והיינו בכל עניין שניתן לגרום רווח, עדיף לגרום ליהודי ולא לנכרי.
¹³ עיין "אגרות רא"ה" (כרך א, שטז ובהרחבה אח"כ באגרת שיח) בעניין מעשה הדומה לנדון שאלתנו, שהעדיפו פירות ערבים על פני פירות ישראל. הרב התייחס לדבר בצורה חריפה וקרא לזה "מעשה נבלה", "חרפה", "חילול השם", "רישעה" ו"נפילה של תורה ויראת שמיים אמיתית".
¹⁴ עיין "אגרות ראיה" שם.

דבר זה גורם משמיטה לשמיטה להפחתה במספר היהודים שמוכנים לעסוק בחקלאות. והרי זה חמור שבעתיים מכיוון שמזה יותר ממאה שנים יש לנו מאבק עם הערבים על השליטה בארץ-ישראל, ומי שפחות קשור לקרקע, גם מאבד אותה מהר יותר, וד"ל.

התוצרת הערבית המגיעה לשווקים עוברת דרך ועדות-השמיטה שעוד לפני השמיטה חותמות על הסכמים עם חקלאים ערבים בדבר הספקת סחורה חקלאית למשך כל השנה. בהסכמים אלה יש לכאורה משום איסור החזקת נכרים בדרך האסורה. בירושלמי שביעית (פ"ד, ה"ג) ישנה מחלוקת, האם מותר לומר לגוי בשביעית "חרוש בה טבאות ואנא נסב לה מינך בתר שמיטתא", ורמב"ם פוסק כמ"ד¹⁵ שאסור, וכן דעת הר"ש כמובא במהר"י קורקוס על הרמב"ם. גם אם נאמר ששונה הדבר כאן, שההסכמים נעשים לפני השמיטה (וכמו איסור אמירה לנכרי בשבת, שבערב-שבת קל מבשבת עצמה) לומר לפני שביעית, שיעשה עבודה בשביעית ויקנה ממנו בשביעית, מלומר בשביעית שיעשה על מנת שיקנה ממנו לאחר שביעית. ואדרבה, מסתבר שלקנות ממנו בשביעית חמור יותר, אע"פ שאומר לו לפני שביעית¹⁶.

ישנן בעיות חמורות באשר לפיקוח על התוצרת הערבית. ישנם גידולים שבהם אין הערבים מסוגלים לספק את כל התוצרת הנדרשת, ולכן (כדי לעמוד בחוזים שחתמו) הם קונים מיהודים תוצרת יהודית שנפסלה ע"י הרבנות, כגון ערלה או סחורה משדות שלא נמכרו בהיתר המכירה, ומוכרים אותה לוועדות-השמיטה כסחורה ערבית "מהודרת" (ישנן עובדות למכביר בעניין זה, והערמתם מגיעה עד כדי פיזור התוצרת היהודית בשדות, כדי שהמשגיחים יאשרו אותה כסחורה ערבית).

חלק מן התוצרת החקלאית נקנית מערביי יהודה, שומרון וחבל עזה. לצורך זה ועדות-השמיטה מסכנות את משגיחיהן ומכניסים אותם למצבים של ספק פיקוח נפש. בדרך כלל אין משגיחים אלה מסוגלים להגן על עצמם בנשק מכיוון שלא אומנו בזה, וכך הם מסכנים את חייהם יום יום, כדי שכך וכך אנשים יוכלו "להדר" ולאכול תוצרת נוכרית. כידוע פיקוח נפש דוחה את כל המצוות כולן, כולל שמיטה, ובוודאי שמיטה בזמן הזה שלרוב הפוסקים היא מדרבנן. וודאי שיש איסור לתת יד למהלך כזה, ואף נראה שתוצרת כזו אסורה באכילה. ראה לדברנו מדוד המלך שסירב לשתות את המים שגיבוריו הביאו לו מבור בית-לחם, וסיכנו את עצמם בזה¹⁷. ומן הגמרא¹⁸ מוכח שסירב לשתותם מכיוון שנעשה במים אלה מעשה איסור¹⁹.

לסיכום - העולה מדברינו שבימינו אין לקנות תוצרת חקלאית ערבית בשנת השמיטה. החושש מהיתר המכירה, ויראת-השמים שלו אינה מפריעה לו לפרוש מן האחריות הציבורית והוא חושב שהוא ראוי לנהוג בדרך חסידות²⁰, ידאג לייבוא תוצרת מחו"ל, אבל לא יקנה מערבים שגרים בארץ. חשוב להעיר שכיום ישנן בארץ אפשרויות נוספות לקניית תוצרת חקלאית מהודרת לכל הדעות, שאינה של נכרים, והכוונה²¹ לאוצר-בית-דין²² ולגידולים הגדלים על מצעים מנותקים בחממות. ומי שקונה מנכרים, ובפרט מערבים במקום שיש אוצר בית-דין ומצע מנותק, נוגע באיסורי תורה, מבטל מצוה מן התורה, מסייע לעוברי עבירה ואף מחלל שם שמים²³. ובמיוחד יש למחות כנגד התופעה של הימנעות מקניות של "אוצר ב"ד" כדי להיפטור מן הצורך בשמירת קדושת שביעית של הפירות והירקות, שהרי זו הדרך לקיום המצוה כהלכתה! ובמקום לחזק את "גיבורי כח עושי דברו", שלדעתם אלה החקלאים שאינם סומכים על היתר-המכירה ומשווקים את התוצרת שלהם במסגרת אוצר בית-דין, הם מחלישים אותם וגורמים להם הפסדים. ונסיים בדברי הראי"ה²⁴ המוסכמים על כל כלל ישראל - "אנו חייבים להתאמץ בכל כוחנו לסבב את פני הדברים שסוף סוף תהיה שבת הארץ הולכת ונקבעת בכל קדושתה על אדמת הקודש".

¹⁵ רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ח הל"ח, ועיין "שבת הארץ" לראי"ה קוק בתחילת קונטרס אחרון שמסתפק, האם זה איסור תורה של שבת הארץ, ומסקנתו שזה גזירה דרבנן - הרחקה לישראל שיזכיר איסור שביעית ולא יבוא לעבוד עמו בידים. לפי טעם זה קיימת לכאורה אותה הבעיה בהיתר המכירה. ואדרבה, הרי הותרו מלאכות דרבנן אפילו לישראל, ויש לחשוש שמא יבוא לעשות מלאכות דאורייתא עם הנכרי. אלא שיש לומר, שדברי הרב "לעבוד עמו" לאו דווקא, אלא החשש שישכח את איסור שביעית ויבוא לעבוד איתו בשדה, אבל בהיתר המכירה אין לחשוש לזה, שהרי הוא מוכר כל שדותיו לנכרי, ובעצם המכירה הוא זוכר את איסור שביעית. ואין לגזור שמא יבוא לעבוד עם הנכרי, כי גם אם יעבוד בשדה של נכרי, ודאי שהאיסור הוא פחות חמור (אם בכלל יש איסור, שהרי יש קניין לנכרי להפקיע מקדושת הארץ בזמנו - עיין הערה 8), ומניין לנו שאותו מאן דאמר שאוסר לחרוש בה טבאות כדי לקנות אחר שמיטה, יגזור גם במקרה כזה.

¹⁶ ואף אם ההסכמים כתובים בצורה כזו שהנכרי מתחייב לספק את הסחורה, ולא נכתב שם שהוא יעבד את שדותיו שבא"י, הרי ברור שלזה הכוונה, ומדי ספק איסור לא יצאנו בזה.

¹⁷ שמואל ב' כג, יז, "ויאמר חלילה לי ה' מעשתי זאת הדם האנשים ההלכים בנפשותם ולא אבה לשתותם".

¹⁸ בבא קמא סא ע"א.

¹⁹ אע"פ שהגמרא דורשת את המעשה דרך דרש, מוכח שם בגמרא שהסיבה שסירב לשתותם היא, שהגיעו אליו ע"י מעשה איסור.

²⁰ עיין שו"ת "עם כלביא" (ח"ב עמ' 122-123 "תנאים להתחסדות של חומרא").

²¹ כמובן שפתרון זה מוגבל לפירות שהם גידולים רב-שנתיים, לבננות וירקות שהספיקו לזרוע אותם בזריעה מוקדמת.

²² פתרון זה הוסכם ע"י הרוב המוחלט של הפוסקים בארץ, ובוודאי שמשום חשש של ספק כה קל אין להעדיף על זה תוצרת נכרית.

²³ עיין הערה 13.

²⁴ "אגרות ראי"ה" כרך א, עמ' של.

לסיכום: "לא תחנם"

האם איסור "לא תחנם" נאמר דווקא על שבעת עממי כנען? בעלי התוספות אומרים שאין הצדקה בסברא להבחין בין עמי כנען ובין עמים אחרים עובדי עבודה זרה. הסמ"ג אומר שאדרבה – לא יתכן שמדובר בעמי כנען, מכיוון שהצטוונו להרוג אותם! בהכרח מדובר על עמים אחרים ודווקא לא עמי כנען. מלשון הרמב"ם משמע שהציווי המקורי נאמר על שבעת העממים, אך הסברא שווה ליתר העמים עובדי העבודה הזרה, ולכן היא תקפה גם עליהם. משמע שאם אינם עובדי עבודה זרה מותר למכור להם קרקעות. נראה שכך מוסכם על רוב הראשונים. האם הנכרי צריך לקבל מעמד רשמי של גר תושב כדי להתיר את מכירת הקרקע? בלשון הרמב"ם נשמע שכן. מכיוון שבזמן הזה אין קבלה של גרי תושב, משמע שאין אפשרות למכור קרקעות לנכרים בארץ בימינו, וכך פוסקים הרידב"ז והנצי"ב. הראב"ד והרשב"א חולקים ואומרים שאין צורך במעמד רשמי, אלא דיינו בכך שאנו יודעים שאינו עובד עבודה זרה, וכך פוסק הראי"ה קוק. הכסף משנה אומר שגם הרמב"ם מודה שאם נכרי הכריז על אמונתו בבורא עולם והנחת העבודה הזרה, ואנו מתרשמים שזהו המצב, מותר למכור לו קרקעות. לאור זאת במזבח אדמה מתיר למכור קרקעות לישמעאלים. לאור זאת הראי"ה קוק מסביר מדוע היתר המכירה לא הוצע בדורות עברו: היה קשה למצוא נכרים שאנו יכולים להעיד עליהם שאינם עובדי עבודה זרה! החזון איש אומר להיפך: גם אם נקבל את הסוברים שאין צורך במעמד רשמי של גר תושב, הנכרי צריך להיות במעמד נפשי כגר תושב. נכרי בעל אמונה הסותרת את התורה, גם אם מאמין בבורא עולם יחיד, אינו יכול להיכלל בכלל זה.

נכרי בעלים על קרקע בארץ ישראל

הרב שך הציג שעדיף למכור לגוי שכבר יש לו קרקע בארץ. הראי"ה קוק מביא שמישהו הקשה על זה: אם כך, מדוע אסור למכור לשבעת עמי כנען, הרי להם הייתה אחיזה בארץ? הראי"ה עונה על כך: אנו מצווים לכבוש את הקרקע מהם. רק לאחר מכן מתחיל הדיון בשאלה למי מותר למכור. אחרי שנכבוש את הקרקע מהם, כבר לא תהיה להם אחיזה בקרקע, וכאן איסור "לא תחנם" מתחיל. החזון איש אומר שעם כל הכבוד לסברא, אנו לא נתיר איסור דאורייתא מפני שיש לנו סברא לחילוק.

שכירות

בגמרא (מסכת עבודה זרה דף כא ע"א) מבואר שיש שתי בעיות במכירת שדות לנכרים בארץ ישראל: לא תחנם, והפקעת המצוות התלויות בארץ. לאור החומרה שבמכירת השדות, חז"ל גזרו איסור על השכרת השדות (בשונה מבתים, שבמכירתם ישנו רק איסור "לא תחנם", ועל כן לא גזרו איסור על השכרתם). החזון איש אומר שהשכרת השדות לנכרים הוא הפתרון הגרוע ביותר: עוברים על גזירת חז"ל, וההשכרה איננה מסירה את המצוות התלויות בארץ! הראי"ה קוק מסכים. השכרת השדות לנכרים רק מתירה את הספיחים הגדלים בה, אך אסור להשכיר לנכרי את הקרקע, ואיסורי השביעית נותרים עליה. אם כך, מניין צמחה הצעה זו? הרב טיקוצ'ינסקי מציע להסביר כך: אם משכירים לנכרי למספר שנים, הוא צריך לבחור מתי להוביר את הקרקע. אם הוא בוחר להוביר בשנה אחרת, ולא בשמיטה, זו בחירה שלו, ואיננה מוטלת על כתפינו. אך כמובן שאין בכך פתרון מספיק.

מכירה לזמן

הרב יצחק אלחנן מקוונא מציע למכור את השדות למספר שנים. הרב שמואל סלנט אומר שממה נפשך ההצעה לא טובה: אם המכירה אינה ממש מכירה, איסורי השביעית יישארו במקומם. ואם המכירה היא מכירה ממש, יש בכך איסור "לא תחנם"! הגאון מקוטנא מחזק את דברי הרב יצחק אלחנן. הוא אומר שמכיוון שהמכירה נעשית כדי להחזיק את היישוב, אין בכך איסור "לא תחנם".

החזון איש דוחה את דבריו ואומר שאדרבה, יש בכך גם מעבר על הגזירה האוסרת להשכיר את הקרקע, וגם לא ברור שקדושת השביעית פוקעת מהארץ בסוף דבריו הוא קצת חוזר בו ואומר שלכאורה קרקע שנמכרה לזמן איננה חייבת במצוות התלויות בארץ, אך הגזירה האוסרת להשכיר עדיין אוסרת למכור לזמן. הראי"ה קוק חולק: אמנם גזרו על השכרה, אך מעולם לא גזרו על מכירה לזמן! גם אם הסברות שוות, מה שאסור הוא מה שחז"ל גזרו, לא מה שנראה לנו דומה. שימו לב שעלו לפנינו שני היתרים שונים למכירה לזמן:

הראי"ה קוק אומר ששכירות אינה אסורה באיסור לא תחנם. האיסור היחיד שרלוונטי אליו הוא גזירת חז"ל האוסרת להשכיר את הקרקע, אך חז"ל לא כללו את המכירה לזמן באיסור, ועל כן אין בכך איסור. הגאון מקוטנא סובר שמכירה לזמן היא כמכירה, ועקרונית יש בכך איסור לא תחנם. אך מכיוון שמטרת נתינת החנייה במקרה זה היא החזקת היישוב, מותר להושיב נכרי בארץ ישראל בכדי להחזיק את היישוב.

נראה שהגאון מקוטנא מצביע על אבסורד מסוים: אנו נבחר לא למכור את הקרקעות, וכך נהרוס את היישוב. אך יתכן ויש מקום להקלה רחבה יותר: האם בכלל יש איסור "לא תחנם" כאשר ישראל הוא זה שמעוניין במכירה?

שליחות לדבר עבירה

כפי שהזכרנו מספר פעמים, יש מקום לטענה שגם אם אסור למכור את הקרקעות לנכרים מפני איסור "לא תחנם", עדיף לבחור באיסור זה מאשר להכשיל את כל העם באיסורי השמיטה (כאמור, הנצי"ב והחזון איש חולקים על אמירה זו). אך גם אם נטען כך, לכאורה יש בכך בעייתיות. האם השליחות לבצע עבירה בטלה, וממילא אין לה תוקף? אם כן, במצבים רבים החקלאי אינו בקשר ישיר עם הקונה, אלא ממנה אדם אחר למכור לו. האם מכירתו בטלה?

דברי בעלי התוספות (בבא מציעא דף י"ע"ב) מבואות שתי השיטות.

נתיבות המשפט פוסק שהשליחות קיימת, והאמירה שאין שליחות לדבר עבירה מתייחסת לעונש, ולא לתוקף השליחות.

הנודע ביהודה ובעקבותיו קצות החושן חולקים.

ברם, על סמך דברי המשנה למלך הם מחלקים בין שליחות לבצע איסור, לבין שליחות שאיננה בהכרח כוללת איסור, אך השליח מבצע אותה באופן אסור.

בעקבות שיטת הנודע ביהודה וקצות החושן, החזון איש אומר שאין תוקף למכירת הקרקעות בשליחות. את דבריו דחינו משלושה כיוונים:

- א. **הרב פרנק** מראה שיש **ספק ספקא להקל** נגד דבריו: ראשית, נתיבות המשפט סובר שהשליחות לא בטלה. שנית, בעלי התוספות סוברים שאם העבירה נעשתה בשוגג, השליחות קיימת. במקרה זה מדובר על יותר משוגג: לפי פוסקים רבים המכירה מותרת. אמנם ראשונים ופוסקים חלקו על שתי האמירות, אך יחד ודאי שניתן לצרף אותם לספק ספקא.
- ב. **הראי"ה קוק מציע פתרון על סמך דברי המשנה למלך**: השליחות תהיה למכור, למי שהשליח רוצה. אם כך, הבחירה למכור לנכרי היא בחירה של השליח, לא המשלח, ולכן היא תקפה.
- ג. **כיום יתכן שטענתו איננה רלוונטית**: החל משנת השמיטה תשס"ח, המכירה נעשית ישירות, ולא על ידי שליח (החקלאים מחזירים את הקרקע למנהל מקרקעי ישראל, והמנהל מוכר ישר לגוי) ולכן בעיה זו איננה קיימת, גם לדעת החזון איש.

ביחידה זו סיימנו את עיסוקנו בהיתר המכירה, ובעיסוק באיסורי השמיטה החלים על הארץ. בריך רחמנא דסייען. ביחידה הבאה נעבור לפן השני של השמיטה: שמיטת כספים.